

ՎԱՐԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

Շարունակում է 13-էն

ուած Տիրամայր» հայրենիքի գործովանքին մէջ: «Նայիրի» Տէրեանի քերթողական աշխարհին մէջ ինքնուրոյն տիեզերք մըն է, ուր յաճախ կ'ապաւինի բանաստեղծին հիւանդ ու տառապոյ հոգին, հոն սուգուելով, գտուելու, մաքրուելու համար:

... «Մշուշի միջոց... տեսիլ՝ դիւթական

Բացում է կրկին Նայիրի տրտում:

... Քեզ հետ եմ կրկին.- իջնում է անդորր,

Անտուն, թափառիկ յոգնած իմ հոգում:

Գիտես դու մեղմել եւ ցաւ եւ խոլում

Ու վանել սրտից տրտունջն անօրոր»:

Հպարտութեան եւ յոխորտանքի ո՛չ մէկ հետք կարելի է գտել այս տեսլականացումին մէջ, որով, նաեւ ոչ մէկ թեքում դէպի ազգայնամոլական քարոզչութիւն: Այլ՝ միմիայն սրտցաւ գրոյց մտերիմ եւ գորով անսահման:

«Դու հպարտ չես իմ հայրենիք,

Տրտում ես դու եւ իմաստուն, Կիզում է քեզ մի հուր կնիք Մի հրամայող ու հին խոստում:

Եւ միթէ այդ վշտիդ համա՞ր Չեմ սիրում քեզ այսպէս քնքուշ եւ խոնարհում քեզ պէս յաւան,

Օ՛, հայրենիք՝ դառն ու անուշ»:

Համակ սէր ու գուրգուրանք է Տէրեանի վերաբերմունքը հայրենիքին հանդէպ, վիշտ ու մորմոք՝ ցաւատանջ ճիշտ ցասումի. «Մի՞թէ վերջին պոէտն եմ ես Վերջին երգիչն իմ երկրի, Մա՞հն է արդեօք թէ Գի՞նջը քեզ Պատել, պայծառ Նայիրի»:

Անշուշտ տկարութեան եւ վհատութեան պահ մըն է այս հարցադրումը եւ այնքան բնորոշ՝ մեր ազգային օրհասին դիմաց: Սակայն տեսանողը, «վաղուայ ցնծութեան գուշակ» բանաստեղծը շուտով պիտի վերագտնէ իր հոգեկան կորովը, ծառանայ պիտի սեւ ճակատագրին դէմ եւ գօտեպնդման կոչ արձակէ նաեւ.

«Ժամն է, եւ Եւրոպիայ իմ ծիրանավառ,

Ձրահաւորուիր խանդով խնդագին,

Վառիր երկունքի գիշերում խաւար

Յրով մկրտուած նայիրեան հոգին»:

Տէրեանի մօտ, բանաստեղծական սին ցնորք կամ գեղում չէր վերագարթնումի այս կոչը, այլ՝ ընդհակառակը, խոր հաւատքն էր ու գործունէութեան հրաւէր՝ քաղաքացի-հայրենասէր, պետական մարդուն, որ հեռատեսութեամբ կանխածրագրեր էր հայրենիքի փրկութեան ուղին եւ գայն կապեր՝ իր հաւատացած ընկերվարական ընդգրկումին հետ:

Սէրը՝ իր բոլոր հանգրուաններով, տենչով ու երազանքով, խինդով ու թախիծով, կացութիւններով ու անուշ պահերով, բարձրանալով ու հետշտանքներով, փնտռուելով եւ տառապանքով դարձաւ շարժիչ ոչոն ու ներշնչարանը տէրեանական քերթողութեան: Դարձեալ հպատակ՝ դառն ու անուշ երանգաւորումի եւ ալեւորումի:

Տառապանքը սիրոյ անբաժան ստուերն է, կ'ըսուի: Գոնէ

Տէրեանի սիրերգութեան մէջ ճշմարտութիւն է այդ: Տառապանք՝ անտարբերութեան, մերժումի, պէտքի, անհասկացողութեան, անգութ խաղի ու նախանձի դէմ յանդիման: Բայց այդ տառապանքն իսկ, Տէրեանի մօտ կը քաղցրանայ սիրոյ իր առկայութեամբ իսկ, որ ամբողջական չգոյութեան պարագայէն գերադասելի է, որպէս փրկութեան լաստ՝ ընդդէմ կեանքի ծանծաղութեան, գորշ առօրեաներուն: Այս պատճառով ալ դառնութեան կամ անէծքի տեղ չկայ տէրեանական քերթողութեան մէջ:

«Ես կը գամ, երբ կը լինես տրտում,

Երբ երազներդ յաւետ կը մեռնեն,

Ձեռքդ կը բռնեմ, ցաւդ կ'ըմբռնեմ

Կը վառեմ ուրիշ լոյսեր քո հոգում:

... Ես լուռ կը թաղեմ իմ ցաւը միակ,

Ձուարթ կը ժպտամ բախտաւորի պէս,

Երբեք չեմ բանայ սրտիս մուրթ փակ,

Երբեք չեմ յայտնի իմ տանջանքը քեզ,

Որ պայծառ ժպտաս կեանքի երեսին»:

Բիւրեղի պէս վճիտ, ժայռերէն իջնող ջուրի շիթերուն պէս գուլալ այս տողերը արդէն կու տան իրաւունք Տէրեանին դառնալու մեր ամենէն ամբողջական եւ լիարիւն սիրերգակ բանաստեղծներէն մէկը՝ բախտաւորութեամբ ամենաժողովրդականը ըլլալու պատիւով: Վկայ՝ պատկառելի թիւը երգի վերածուած եւ տակաւին երգող իր սիրոյ քերթումներուն:

Սիրոյ, ներողամտութեան, նուիրումի եւ գոհաբերութեան այս ոգին, ներշնչարանն իսկ է տէրեանական միւս հիմնական յատկութեան՝ մարդասիրութեան եւ բնութեան պաշտամունքին: Բնութեան սէրը, անոր խորհուրդ խորինը Տէրեանի մօտ ոչ թէ որպէս տեքօր կամ շրջանակ գործածուած է, այլ՝ որպէս շնչող, ներշնչող, հոգեկից եւ խորհրդակից գոյութիւն, ուր կ'արտացոլուին բանաստեղծին հոգեկան ապրումներն ու հոգեվիճակները իրենց նմանողութեամբ: Բնութիւնը ապրող, կենդանի տարր է որուն հետ երկխօսութիւն կը հաստատուի եւ որմով մտորումներ եւ խոհականութիւն կը ձեւաւորուի: Այսպէս՝ գարուն, աշուն, գիշեր, վերջալոյս, մշուշ, ծաղիկ ու ծառ ըմբռնումները միացած են խինդի, թախիծի, կարօտի, երազանքի, քնքանքի, նրբագեղութեան եւ չիշտակի խորհրդանիշին հետ եւ ներկայ են գրեթէ ամէն քերթումի մէջ, մշտանորոգ եւ անկրկնելի նրբութեամբ, ստեղծելով եւ ջերմացնելով պահն ու մթնոլորտը, ուր մարդը կը մարդկայնանայ բնութեան կախարդանքին մէջ, կը դառնայ հաշտ ինքն իր հետ.

Տէրեանի սէրը մարդոց հանդէպ նախ ծորող բարութիւն է, ապա՝ վճիտ հոգիէն բխող լոյս՝ գորս բանաստեղծը կ'ուզէ անխտիր բաժնել ու տարածել բոլոր մարդոց: Երբ երջանիկ է սիրով եւ հարուստ՝ բնութեամբ, իր երջանակութեանն ու սէրէն կը ձգտի բաժնի հանել բոլոր մարդոց.

«Անհուն աշխարհում բացսիրտ, ազատ

Ողջունելով սիրով անց ու դարձողին,

Օրհներգել կեանքը, աշխարհին ժպտալ,

Յարազատ լինել ջրին ու օդին եւ անհուն սիրել ու գթալ...»:

Հոս, մարդոց հանդէպ սէրը տակաւին վերացականի հով մը ունի եւ անպայման գեղուն տրամադրութեան արդիւնք է: Նոյնիսկ միամիտ է ու կրաւորական: Սակայն հետզհետէ կեանքին եւ շրջապատին հետ սերտ շփումով իր մարդերգութիւնը կը մերձենայ գիտակցուած, կողմնորոշուած եւ մասնաւորութեամբ անսպառ սիրով՝ բոլոր գրկուածներուն եւ «կեանքի որբերուն հանդէպ:

«Ախ, ես սիրում եմ այդ վշտածրար

Դէմքերը դաժան՝ տառապած մարդոց,

Կեանքի որբերը... վշտերով սնուած

Փշոտ ճամբէքից ոտքերը արնոտ,

Մարդկանցից մերժուած, բախտից հալածուած

Յոգուս եղբայներ, սեւ կեանքի որբեր

Եկէք իմ գիրկը, գուրգուրեմ ես ձեզ...»:

«Բարի սամարացի» յուշող այս դժբախտասիրութիւնն ալ սակայն, շուտով պիտի հունաւորուի դէպի դասակարգային գիտակցութիւն եւ կողմնորոշում: Մոսկուայի Լազարեան ձեմարանի իր շրջապատը եւ բարձրացող ուսական բանտրական յեղափոխութեան ալիքը հետզհետէ պիտի ներգրաւեն բանաստեղծին համակրանքն ու ապա գինուորագրեն գինք գործօն մասնակցութեամբ.

«Իմ մեծակութեան անապատներից

Լսեցի յանկարծ ահազանգներ

Ղօղանջը ահեղ, եւ նոր տենչեների

Ղօղանջը հրդեհը իմ սիրտը այրեց:

Ու իմ փոշեպատ քայլերը մոլար

Դէպի քաղաքը դարձան վերստին,

Ուր ձայնում էին կռիւր վերջին, Ուր կռում էին աղմուկ ու ժխոր»:

Փարատքսի պէս բան մըն է Տէրեանի հորիզոնին այս յեղափոխումը «Մթնշաղի Անուրջներ»էն մինչեւ յեղափոխական սա յաղթերը, որուն պարունակն ու միջուկը եթէ տակաւին չունին տէրեանական երգերուն յատկանշական նրբագեղութիւնն ու երանգաւորումը, բայց արդէն անպայման ունին կռուցիւն ու տեսիլքը նոր մարդկայնութեան եւ նոր գրական հորիզոններու: Հոն, արդէն լսելի են ոտնաձայները վաղուայ Չարենց վիթխարի բանաստեղծին: Ինչ խօսք որ յեղափոխական գործիչի, պետական մարդու նոր հանգամանքները եւ հետզհետէ ծանրացող անողոք հիւանդութիւնը ժամանակ եւ առիթ չընձեռեցին Տէրեանին՝ խորացնելու, զարգացնելու նոր բանաստեղծութեան իր ուրուագծուող ուղիները:

Ա՛լ պայքարի, յեղափոխութեան, վերագարթնումի երգիչն է Տէրեան, որ իր մարդու եւ հայ հաւաքականութեան ճակատագիրը անվերադարձօրէն կապած է դասակարգային յեղափոխութեան եւ ըստ այնմ ալ կերպարանփոխած բանաստեղծական իր հորիզոնն ու

ոճը, նոր առաջադրանքներով. «Խօսքդ պիտի լինի դաշոյն, սիրտդ կրակ ահաւոր», կը պահանջէ ան իր գրիչէն: Լաւատեսութեան ալիքն է որ կը փոխարինէ ա՛լ իր թախճոտ երգերը.

«Իմ երկինքը հիմա բացուած է, Բացուած է հուրերի ծով, Իմ աչքերը հիմա լցուած են Լցուած են գուարթ ոսկով: Կարկաչում են գարնան ջրերը, Երգում են բարակ հովեր, Արեւոտ են գարնան օրերը, Թելեր իձն, ոսկի թելեր...»:

Տէրեանի քերթողութեան խորքին այլազանութիւնը, հոգեվիճակներուն եւ ապրումներուն հարստութիւնը անշուշտ չէին կրնար իրենց ազդեցութիւնը դրոշմած չըլլալ նաեւ բանաստեղծական ձեւին, լեզուին եւ ոճին վրայ: Անոնք, առաջին հերթին կը յատկանշուին բացառիկ երաժշտականութեամբ: Ձեւի գլխաւոր այդ «փոխադրամիջոց»ը էական այն տարրն է որմով պիտի ստեղծուի պահն ու մթնոլորտը եւ անով պիտի փոխանցուին ապրումն ու յուզումը: Իր նշանաւոր «Յրտահար, հողմավար, դողացին մեղմաբար, տերեւները դեղին, պատեցին իմ ուղին...»ը ամենէն յատկանշականն է այդ ուղղութեամբ: Աւելի ուշ, խորանալով Նարեկացիի լեզուական ներքին հնչականութեան եւ կռուցիւնի՝ («Մով ի ծով ծիծաղախիտ ծաւալանայլ») ան պիտի զարգացնէր մեր լեզուին երաժշտական նոր կարելիութիւնները, լաւագոյնս կարենալ արտայայտելու համար նոր, ժամանակակից մարդու ներաշխարհն ու ապրումները: Այսպէս, երաժշտականութիւնը իրմով հաստ սահուն համհնչականութեան ցարդ չ գերազանցուած նրբութիւններու, ուր զգացումին եւ խոկումին առնչութեւր մեր ունկերն ալ օրօրուեցան ձայնային թաւաշխարհութեամբ: Այսպէս, օրինակի համար ան յաջողցաւ միայն «չ» տառին օգտագործումով մեզի փոխանցել աշնան ֆիզիքական եւ ձայնային ընկալումը, համադրուած՝ բանաստեղծին հոգեվիճակին ու թախիծին շօշափելի տպաւորութեամբ.

«Այնպէս մշուշում շուրկ ու շուրկն,

... Անտես ու յուշիկ իմ շուրջը շրջում

Եւ շշուշում ես, եւ անուշ շրջում...»:

Նոյնպէս՝ ձայնաւորներու դասաւորումով կազմուած սա առնական հնչեղութիւնն ալ.

«Այս տանջող, այս ճնշող ցաւի մէջ,

Գիշերում այս անշոյն, Արդեօք կա՞ր իրիկուայ մոռացման,

Սոռացման ոսկէ շող...»:

Այս ներդաշնակ նմանաձայնութիւնը բնաւ ճարտարութեան մարզանք չէ եւ ոչ ալ պաճուճանք, այլ բանաստեղծութեան ներքին հոսքն է, տարբերը հոսանում, որմով կը բացուին բանաստեղծութեան կախարդականքն ու իմաստը:

Տակաւին այսօր ալ, զարմանալի թարմութեամբ, առանց կնճիռի, միշտ վճիտ ու պայծառ՝ կը հնչեն Տէրեանի քերթումները, երիտասարդական ապրումներու նոյն յոյզերով եւ քնքշութեամբ, համակելով արդի մարդն ալ, փոխն ի փոխ, կարօտի իր մեղմ թախիծով անոյշ եւ գարնանային շողով ու շողով:

